

УДК 791.242.229Шевченко

Діана Дзюба
(Київ)

ТЕЛЕВІЗІЙНИЙ ДОКУМЕНТАЛЬНИЙ СЕРІАЛ «МІЙ ШЕВЧЕНКО»: СПРОБА АНАЛІЗУ СУЧАСНОЇ РЕЦЕПЦІЇ

Статтю присвячено аналізу сучасної рецепції образу Тараса Шевченка на матеріалах телевізійного документального фільму «Мій Шевченко».

Ключові слова: телевізійний документальний фільм, «Мій Шевченко», сучасна рецепція.

Статья посвящается анализу современной рецепции образа Тараса Шевченко на материалах телевизионного документального фильма «Мой Шевченко».

Ключевые слова: телевизионный документальный фильм, «Мой Шевченко», современная рецепция.

This article analyzes the modern reception of a figure of Taras Shevchenko based on materials of the television documentary *My Shevchenko*.

Keywords: television documentary, *My Shevchenko*, modern reception.

За останні 20 років українська телевізійна документалістика у великому боргу перед Тарасом Шевченком. Ця обставина почасти пояснюється тим, що сучасне телебачення заборгувало перед документалістикою. Після «вибуху документалізму» часів перебудови настав період майже повного зникнення документалістики з телевізійних екранів у 1990-х роках. І досі документальний фільм не зміг повернути свої позиції в структурі телевізійного контенту.

Чотирисерійний документальний фільм «Мій Шевченко» (2001 р., виробництво ТРК «Студія 1+1», автори сценарію Юрій Макаров, Олександр Роднянський і Олена Чекан; оператор Віталій Філіппов) є чи не єдиною телевізійною спробою продемонструвати рецепцію постаті Шевченка крізь призму бачення сучасної людини. Хай і однієї – автора, який протягом усього фільму вибудовує «власного» Шевченка, бо він потребує такого мати, як і кожен із сучасників. Ідея фільму «Мій Шевченко» є прямою антитезою «нашого» Шевченка як загального (хай навіть консолідуючого) міфу про «духовного Далай-ламу України» (А. Курков). «Наш» Шевченко не влаштовує авторів фільму, адже такого Шевченка тривалий час «поширено конструювали (й досьогодні конструюють) всередині різних ідеологічних таборів» [2]. «М'ясорубка історичного імідж-мейкерства» [5] завжди ліпила свій образ Шевченка – комуністичного, націоналістичного, християнського, атеїстичного, дисидентського, анархічного тощо. Автор спецпроекту Ю. Макаров у духовних пошуках «свого» Шевченка.

У фільмі зберігається класична для документалістики наявність географії фактів і хронологія оповідання, але до традиційного методу спостереження додається принцип особистісного ставлення автора до «канонічного» життєпису Тараса Шевченка. Саме це і сприяло створенню особливого авторського простору, де ведучий і автор проекту Ю. Макаров пропускає факти й події через фільтр власного сприйняття та розуміння, здійснює спробу творчої рефлексії над біографією Шевченка і повсякчас намагається долучити до своїх міркувань телеглядачів, аби вони не були «пасивними

статистами архаїчного культу, що вже давно не містить у собі жодної несподіванки». І якщо «сучасні українці хочуть справді бути адресатами його (Т. Шевченка) послання», то Ю. Макаров переконаний, що їм «доведеться, хай там як, вступати в діалог із Пророком, а не з його жерцями чи самими собою».

До формування власного ставлення до Шевченка як обов'язкової умови самоідентифікації кожного українця вже досить тривалий час закликає академік Іван Дзюба: «Парадокс в тому, що досліджень зараз про Шевченка багато і серед них є досить глибокі і цікаві, але взагалі у нас трагічний розрив між науковим усвідомленням наших проблем – культурних, мовних, всіх інших – і масовою народною свідомістю. Розрив величезний...» [1].

Телевізійний спецпроект «Мій Шевченко» якраз і є спробою подолання цього трагічного розриву за допомогою такого потужного мас-медіа, як телебачення, з його швидким і прямим доступом до широкого загалу. У творців фільму на чолі з продюсером О. Роднянським, напевно, була неабияка спокуса зробити масово вживаний, тобто форматний, продюсерський телевізійний продукт із сучасною, майже трешовою стилістикою. Такого не трапилося. Проект не став комерційним, опинившись за межами телевізійного мейнстріму¹, проте фільм витримано в авторській публіцистичній стилістиці, де «є просвіта, й інтелектуальний пошуковий режим, і наснага для ідеологічних мріянь», де Шевченкова «біографія одкривається як цілісний текст... на деталях, поданих не педальовано, не спекулятивно...» [7]. У своїх міркуваннях автор фільму уникає академічності, знаходить сьгоднішні інтонації, порушує цікаві актуальні питання, уникаючи, утім, пануючої на сучасному телебаченні табloidності з її сенсаційністю та скандальністю.

Інший вектор авторських зусиль, очевидно, спрямований на подолання сталих негативних уявлень про постать Шевченка, яка на сьогодні є «природно обліпленою різними декласованими елементами» [3], на розвінчання різноманітних міфів. Ідеться не про задану Шевченком міфологічність української національної свідомості, не про «архетип “кобзаря” або міфологічного наратора – речника колективного несвідомого» [4]. І навіть не про його формування власного іміджу чи про складений самим Тарасом Шевченком міф свого життя. Саме цей процес викликає захоплення творців фільму, адже великий Українець, як з'ясувалося, вибудовував особистий авторський проект – проект «Шевченко». Складовими цього проекту, за версією Ю. Макарова, є несподівані, як для традиційного уявлення, факти з життя поета. Це і автобіографічна повість «Художник» (з епізодом-вимислом про зустріч молодого Тараса зі знаменитим художником І. Сошенком у Літньому парку), і перше видання «Кобзаря» з оформом «Кобзар з поводирем», що зазвичай сприймається як портрет Шевченка, який у час виходу книжки так не виглядав. Ю. Макаров припускається думки, що саме цей портрет став своєрідним референсом Шевченкового зовнішнього іміджу. Важливим у розумінні особистості поета автор фільму вважає біографічний епізод, коли Шевченко чи не єдиний, хто був поруч із Карлом Брюлловим у складний момент його життя.

У фільмі немає супротиву існуючій центральній ідеї про те, що Тарас Шевченко – одна з найважливіших постатей в історії та культурі України, духовний лідер, навколо якого будується українська ідентичність. Автору фільму не подобається образ «Шевченка-страждальця», що, на його думку, «є частиною дуже застарілого національного міфу, де українцям відведено роль покірних жертв історії, сусідів, географічних обставин». Адже і досі українська історія та мистецтво наскрізь просякнуті патетикою якоїсь національної туги. «Таке бачення України *a la* Грушевський (за всієї поваги до видатного історика) не може виховати в сучасниках нічого, крім віктимності (комплексу жертви)» [6].

Якщо з історичною постаттю Шевченка досягнуто певного суспільного консенсусу, то особистість Шевченка і його біографія містить деякий конфліктний потенціал. Поряд з добре знаними фактами й подіями із життя Шевченка в проекті розкриваються маловідомі деталі з біографії поета, що по-новому характеризують особистість Тараса

Шевченка. Ю. Макаров, за його власним висловом, прагнув показати, що «Шевченко – живий і сучасний – значно ширший, ніж депресивний дідуган із позеленілих пам'ятників» [6]. Тож у фільмі акцентується деформалізація образу великого поета, аби віднайти новий, неканонічний погляд на Шевченка. Автор фільму доходить до оригінальних висновків, які не завжди вкладаються в межі досягнутого шевченкознавчого консенсусу. Виявляється, що крізь усе життя поет проніс психологічну дитячу травму: у десятирічному віці Шевченка два дні били мачуха й дядько за крадіжку грошей у солдата, а згодом виявилось, що це зробив наймолодший син мачухи. Після свого довготривалого заслання й усіх поневірянь саме ця подія була для нього найжорстокішою і найнесправедливішою в житті.

Ю. Макаров крок за кроком створює образ іншого Шевченка, не-архаїчного, «некобзарного», модерного – такого, який понад сто років майже безуспішно прокладає до нас дорогу, а найголовніше – такого, чия творчість органічно вписується в сучасне життя. Очевидними є намагання Ю. Макарова відійти від стереотипів, пов'язаних з особистістю Шевченка. Він коментує його біографію як сучасна людина: цікаво й досить відверто. Незвично сприймається інформація про те, що Шевченко любив ром, носив модне вбрання, курив сигари, закохував у себе аристократок. Акцентуючи увагу на світському житті Тараса Шевченка, автор ніби намагається створити дистанцію між собою та ритуалами офіційного вшановування, коли шевченкові ювілеї виявляються лише приводом для зустрічі політиків, письменників та науковців.

Безсумнівно, можна погодитися, що «проект знято як цілком актуальну для сучасного телебачення “історію успіху” – як би дивно це не звучало у стосунку до цілком драматичної долі Тараса Шевченка» [8]. Дивно, бо це аж ніяк не вписується в наше зцементоване зі шкільних років уявлення про кобзаря з довгими опущеними вусами, про бунтівника-революціонера з очима, сповненими ненависті до москалів, царя, священників. Та і який інший імідж поета може сформуватися в глибинах свідомості сучасного українця, коли ознайомлення з його творчістю залишається на рівні дитячого прочитання «півдесятка шкільних хрестоматійних шлягерів» (Ю. Андрухович).

Приємно вражає масштабність проекту, який знімали майже в усіх реальних місцях перебування поета – від Петербурга до Аралу. Вагомі фінансові затрати каналу на культурологічний проект – теж явище в нашому телепросторі нечасте. Сюжет фільму створено за рахунок подорожі авторської думки, аналізу й зіставлення, які пропонує глядачам автор проекту Ю. Макаров. Його вміння говорити про складне просто, увага до найдрібніших деталей повсякденного життя Шевченка й цікавих, іноді несподіваних фактів біографії поета набагато корисніші для сучасників, ніж глибокодумні філософські й літературознавчі наукові трактати.

Неможливо не погодитися з думкою С. Тримбача про те, що автори фільму «ніби закликають нас подорослішати, підрости. Й зреалізувати свій власний проект... Як Шевченко. Мій Шевченко. Наш. Виріс же, з нічого, з п'ятьми кріпаччини й сирітства – у щось грандіозне... Нас просто покликали віднайти у собі ресурси вибудувати програму виростання й будови».

¹ Фільм у телеэфірі було поставлено у вечірній післяпраймовий слот.

1. Академік Іван Дзюба – про значення постаті Тараса Шевченка для України. Інтерв'ю К. Булкіна на Радіо Свобода 7 березня 2008 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://kbulkin.wordpress.com/2008/11/21/ivan-dzyuba-taras-shevchenko>.

2. Андрухович Ю. Shevchenko is OK / Ю. Андрухович // Андрухович Ю. Диявол ховається в сирі. – К., 2007. – С. 141–158.

3. Жадан С. Anarchy in the UKR [Електронний ресурс] / Сергій Жадан. – Х., 2005. – Режим доступу : http://lib.af:8088/reader/295214/Anarchy_in_the_UKR.

4. *Забужко О.* Шевченків міф України. Спроба філософського аналізу [Електронний ресурс] / Оксана Забужко. – К., 1997. – Режим доступу : http://lib.af:8088/reader/280022/shevchenk_v_mf_ukrani_sproba_flosofskogo_analzu.

5. *Курков А.* Шевченко – Далай-лама України. Інтерв'ю [Електронний ресурс] // Українська правда. – 2010. – 11 квіт. – Режим доступу : <http://vidgolos.com/20099-andrij-kurkov-shevchenko-dalaj-lama-ukrayini.html>.

6. *Макаров Ю.* «Шева» живий! [Електронний ресурс] / Юрій Макаров // Українська правда. – 2011. – 9 берез. – Режим доступу : <http://www.istpravda.com.ua/columns/2011/03/9/30211/>.

7. *Тримбач С.* «Шевченко». Проект Тараса Шевченка [Електронний ресурс] / С. Тримбач // День. – 2002. – № 224. – Режим доступу : <http://www.day.kiev.ua/uk/article/kultura/shevchenko-proekt-tarasa-shevchenka>.

8. *Черненко С.* Тарас Шевченко: історія успіху [Електронний ресурс] / Сергій Черненко // День. – 2001. – № 155. – Режим доступу : www.day.kiev.ua/uk/article/media/taras-shevchenko-istoriya-uspihu.